

**ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук,
професор, завідувач
відділу всесвітньої
історії і міжнародних
відносин**

*Інститут
історії України
НАН України*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ ТА ІМПЕРАТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Процеси економічної та політичної глобалізації, які особливо інтенсивно розвиваються, починаючи з 90-х рр. ХХ ст., висувають перед національними державами цілу низку стратегічних проблем, від вирішення яких залежить їхня спроможність адаптуватись до сучасних світових процесів, аби забезпечити сталий суспільний розвиток. У доповіді Генерального секретаря ООН Кофі Аннана на Саміті Тисячоліття 2000 р. визначалося, що забезпечення перетворення глобалізації на позитивний чинник для всіх народів вимагає визначення механізмів взаємодії в спільних інтересах. Радикальні геополітичні, соціокультурні, технологічні, економічні зміни, які впродовж останніх років стимулювали демократизацію багатьох політичних режимів у різних країнах світу, стають об'єктивною реальністю повсякденності, яка диктує умови розгортання внутрішніх процесів, темп суспільної трансформації.

На межі ХХІ ст. світ став дійсно "глобаль-

ним”, доля багатьох народів взаємозалежною. Війни, економічна рецесія в одній країні, яка навіть не належить до кола світових лідерів, що довів, наприклад, афганський досвід, безпосередньо або опосередковано впливають на інші регіони та країни. По суті, можна констатувати початок глобального процесу формування нових історичних суб'єктів багатьох явищ. Тобто реалізуються прогнози мислителів початку ХХ ст. про народження певної форми “світової федерації”. Саме такі явища, починаючи з другої половини ХХ ст., з часу започаткування процесу європейської інтеграції і визначають зміст, форми та темп історичного розвитку більшості європейських країн.

У останнє десятиріччя ХХ ст. з виникненням Європейського Союзу інтеграційний процес вийшов на якісно новий етап свого розвитку¹. З іншого боку, з крахом “конкуруючої” системи “соціалістичної співдружності” з'явилися країни, котрі поставили за стратегічну мету ідею повернення до європейської цивілізації, включення до загального процесу єднання європейських народів. Звичайно, при цьому можна слушно наголошувати, що, наприклад, Україна ніколи не переставала географічно бути європейською країною, нагадувати, що навіть географічний центр Європи знаходиться в нашому Закарпатті, що вже само виникнення України як незалежної держави внаслідок розпаду СРСР стало, по суті, складовою частиною перемоги євратлантизму у Східній Європі, але водночас слід пам'ятати про різний соціально-історичний контекст розвитку. Його зміна, налаштування на нові параметри більш складний процес, ніж налагодження розбалансованого музичного інструменту. Адже “майстрами” стають різні соціальні суб'єкти від взаємодії та співтворчості яких і залежить загальний результат. При цьому “звучання” такого “ненастроєного” державного організму багатьом спеціалістам видаватиметься какофонією звуків, а зусилля налагодити соціальне життя – хаосом.

З накопиченням суспільного досвіду реформ, безпрецедентного переходу від однієї системи суспільних та навіть цивілізаційних цінностей до іншої, активізувалося наукове осмислення того, що з нами відбувається.

Головна тема дискусії у спектрі проблеми “Європейський вибір України: стратегічна доцільність та шляхи реалізації”, на наш погляд, поділяється на декілька суміжних проблем, які так чи інакше обговорюються не лише на суто науковому рівні, а вже є темою бесід у різних політичних та соціальних середовищах. Це засвідчує, говорячи “казеною мовою”, не лише кабінетну надуманість та “актуальність теми”, а її включення до багатьох проблем повсякденного життя.

Отже, говорячи про стратегічну доцільність європейського вибору, доцільно обговорити питання цивілізаційної ідентичності та геостратегічних умов існування нації, наявність ресурсного та часового потенціалу для розвитку у визначеному напрямку, готовність українського суспільства органічно прийняти ідею європейської інтеграції не лише на рівні чергових обіцянок далекого “світлого майбутнього” на кшталт “комуністичного ідеалу”, заради досягнення якого нинішнім поколінням слід жертвувати своїм сучасним, заради примарного щастя “покоління прийдешніх”, а з точки зору реалістичної програми бажаних орієнтирів проекту близької перспективи. Саме це відрізняє утопічні мрії, без наявних соціальних механізмів реалізації, від реалістичних планів. Таку диференціюючу роль, здається, і має відіграти звернення президента Л.Кучми “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки”, адресатом якого є не лише парламентарі, а й весь український народ². Адже надзвичайно важливо добре усвідомлювати, що європейська дорога України починається не на кордоні з нинішнім і майбутнім ЄС, а глибоко в середині нашої держави і навіть ще глибше – у свідомості кожного посадовця та й взагалі кожного українського громадянина, який хоч трохи ідентифікує своє особисте майбутнє з колективним майбутнім свого народу, своєї молодій держави, що європейський вибір України не є для нас самоціллю, а засобом досягнення українським суспільством європейського рівня й стандартів життя.

Ще недавно ми святкували десятиріччя проголошення незалежності, підводили перші підсумки доленосної декади нашої історії. Її концептуальна оцінка за великим рахунком є справою прийдешнього, адже по гарячим слідам суспільних баталій, без певної часової перспективи досвіду, накопиченого в майбутньому, будь-які узагальнення виглядають лише як одна з складових загальної істини, а “партійні” аргументи влади та опозиції як такі ж частини об’єктивної правди.

Мабуть, славнозвісна іронія історії, про яку багато казав Гегель, саме в тому й полягає, щодо людських планів, уявлень про бажане та дійсне, реальність вносить свої корективи. До того ж найчастіше такі, що за першопочатковим проектом досить важко вгадати риси реальності, яка стала насправді дійсністю.

У серпні 1991 р. політична еліта України під тиском особливо активних соціальних груп прихильників незалежності, а на референдумі 1 грудня 1991 р. весь український народ зробили свій стратегічний істо-

ричний вибір майбутнього, проголосувавши за незалежність. Проте наповнення конкретним змістом нових сторінок вітчизняної історії ніколи не відбувається без впливу минулого, адже з “чистого аркуша” можна писати лише монографії, а складні реалії соціального життя завжди існують у проміжку між минулим, сучасним та майбутнім.

Миттєвий суспільно-політичний консенсус, який був досягнутий в 1991 р. щодо стратегічного питання державної незалежності досить швидко розмився під тягарем суперечок щодо того, який суспільний устрій нам будувати, якою ми хочемо бачити Україну, який геополітичний вибір маємо зробити. Ліві політичні сили тривалий час орієнтуються на ідею слов'янського союзу як можливої форми відродження СРСР. Однак із приходом до влади в Росії нового президента, та особливо після подій 11 вересня 2001 р., курс Москви все більше орієнтується не на старі імперські стереотипи, а на бажане співробітництво з ЄС та США. Навіть НАТО тепер на вищому російському політичному рівні не розглядається як ворог номер один, а скоріше як партнер по антитерористичній боротьбі. Правда, в наслідок запланованої іракської частини цієї глобальної кампанії російсько-американський консенсус може бути порушений. При цьому визначення стратегічної доцільності участі України в європейському інтеграційному процесі фактично не викликало принципових аргументованих заперечень вже з перших років проголошення державної незалежності.

В 90-ті рр. XX ст. Європейський Союз став одним із провідних “гравців” на світовій арені. Сама належність до цієї міждержавної структури розглядалась як можливість безпосередньо впливати на глобальні процеси. Наголошувалось, що концепція європейської інтеграції України здатна забезпечити сприятливі міжнародні умови для реалізації національних інтересів України, розв'язання гострих внутрішніх проблем із урахуванням міжнародного досвіду³. Зокрема, на рівні масової свідомості насамперед звертається увага на рівень життя громадян країн-членів Європейського Союзу, на динамічність соціально-інноваційної діяльності тощо.

Правда, інший досить широкий політичний спектр, який простирається від комуністів, які орієнтуються на класовий підхід до аналізу соціально-історичних явищ і вбачають в ЄС союз класових гнобителів – монополій, які не діють в інтересах народів та експлуатують бідну напівколоніально залежну периферію, до націоналістів, які занепокоєні розмиванням суверенітету національної держави та невизначеністю національно-культурної ідентичності в сучасних інтеграційних проце-

сах, в яких доленосні рішення щодо національного майбутнього на регіональному рівні приймають напіванонімні бюрократи Європейської комісії, а на іншому глобальному – зародки “світового уряду”, формує історичну альтернативу європейським оптимістам.

В Україні цей політичний тактичний союз євроскептиків реально ще не сформувався. А в країнах учасницях Європейського Союзу праворадикальні політичні сили є досить впливовими і на кожному поворотному етапі європейського інтеграційного процесу, вони суттєво впливають на формування суспільної думки⁴.

Досвід країн, які ведуть переговори про вступ до Європейського Союзу, переконує, що по мірі просування до стратегічної мети повноправного членства в ЄС, а отже виконання умов, необхідних для цього, роль євроскептиків стає досить впливовою. Наприклад, у сусідній Польщі – головного кандидата серед країн т.з. “нової Європи” до вступу в ЄС, реально склався союз фермерів, не задоволених фінансовими компенсаціями за низьку конкурентну спроможність своїх господарств, та католицької церкви, яка занепокоєна пропагандою матеріальних цінностей споживацького суспільства, які протистоять релігійним цінностям духовного життя. Польські євроскептики, як засвідчують соціологічні опитування, звичайно, вирішальним чином не вплинуть на позитивне рішення щодо вступу країни до ЄС, але цей спектр думок уряд має враховувати в процесі налагодження співробітництва з ним.

Звичайно, Україна ще далека від цього етапу практичної реалізації європейського вибору. Поки що мова може йти лише про “створення передумов для набуття Україною повноправного членства в ЄС”. Проте прихильники європейської інтеграції в нашій країні у рамках розгортання суспільної дискусії мають удосконалювати систему аргументів на користь саме цього рішення. Мова йде, насамперед, про забезпечення широкої громадської підтримки проекту євроатлантичної інтеграції України, демократичної за формою і змістом. Без цього євроатлантичні кроки України навряд чи можуть бути легітимними, суспільно значущими й ефективними.

Аргументи опонентів участі в європейському інтеграційному процесі є відомими і досить серйозними. Вони наголошують на об'єктивній соціальній та психологічній невідповідності українського суспільства до стрибка в інше цивілізаційне поле, яке розвивається в іншому історичному ритмі, має відмінні суспільні цінності, відіграє на світовій арені роль пригноблювача слабших країн. Ці суспільні настрої підтримуються соціально-економічними

умовами, в яких існувало українське суспільство фактично протягом 1991-1999 рр. Зокрема, мова йде про катастрофічне падіння валового національного продукту, зупинку багатьох підприємств, руйнацію сталої системи соціальних зв'язків. Суспільні трансформації фактично знищили сформований за радянських часів "середній клас". Були розграбовані банківські заощадження, загальні фонди споживання, не здійснювались амортизаційні відрахування, а отже, не створювався інноваційний потенціал для науково-технічного прогресу та виникнення нових робочих місць.

Відрив у рівні доходів між найбагатшими декількома відсотками та рештою населення досяг рівня, який є характерним не для розвинутих європейських країн, де стратифікація соціальної структури диференціюється за принципом "двох третин", тобто лише одна третина населення балансує на рівні бідності, а різниця між 10% найбагатших та 10% найбідніших не є такою разючою. До речі, за цим показником деякі західні експерти відносять Україну, Росію та деякі інші посткомуністичні країни до кола країн, які розвиваються за латиноамериканським сценарієм, якому притаманна різка соціальна нерівність.

Стратегія подолання бідності 15 серпня 2001 р. була затверджена президентом України. За рік її реалізації уряд констатував, що у 2001 р. 27,2% населення вважалися бідними. Це при життєвому рівні, затвердженому на рівні 365 гривень⁵. Але за даними Нюрнберзького інституту дослідження ринку, Україна за рівнем доходів на душу населення в рік посідає передостаннє місце в Європі. Відповідний показник становить у нас 379 євро. Менше лише в сусідньої Молдови – 223 євро⁶.

Падіння народжуваності та зростання рівня смертності, що об'єктивно зафіксували результати нещодавнього перепису населення, стали реальними показниками масового соціального неблагополуччя та фактичної шизофренії соціальної свідомості. Тому подолання бідності більшості населення країни є найголовнішою стратегічною метою, без досягнення якого всі плани залучення до процесу європейської інтеграції лишатимуться на папері.

Складний перехід від системи народного господарства, орієнтованої на потреби закритої радянської економіки до відкритого зовнішній конкуренції ринкового господарства, який до 1991 р. не знав аналогів, звичайно, не міг обійтися без багатьох помилок. Наукова рефлексія деякі з них вже назвала, про них мова йде, зокрема, і в посланні президента України. Інші в силу об'єктивних і суб'єктивних причин поки що залишаються неусвідомленими, а отже, все ще можуть перешкоджати нам рухатись у вірному напрямку, тобто – ні

вліво, і ні вправо, а вперед.

Як відомо у людському житті кохання є справою доброї волі двох сторін. У дипломатії часто наголошують, що для танго потрібні двоє. Так і для участі в європейському інтеграційному процесі необхідно не лише, аби суто волонтаристські “ми цього хотіли”, ще треба, щоб “хотіли нас”.

Після демократичних революцій 1989 р. у країнах Центральної Європи, які стали стимулом до суспільної трансформації і в Україні, Європейський Союз у червні 1993 р. на саміті у Копенгагені визначився з критеріями, відповідність яким є передумовою для членства в ЄС. Ці критерії є загальновідомими і стосуються існування та стабільного функціонування демократичної політичної системи, відкритого громадянського суспільства, реальної наявності в країні – “абітурієнці” розвинутої ринкової економіки, спроможної витримувати внутрішню та зовнішню конкуренцію і забезпечити виконання імперативів членства в Монетарному союзі ЄС, умови повної адаптації до законодавства Європейського Союзу, тобто демонструвати спроможності виконувати всі вимоги, які є передумовою користування правами країни-учасниці ЄС.

Не є секретом, і це визнається як українською політичною елітою, так і громадською думкою, що так звані “копенгагенські критерії” членства в ЄС сучасна Україна ні за жодними ознаками не відповідає. Саме така об'єктивна оцінка з боку Європейського Союзу реального стану справ: із західними стандартами демократії, які є ефективними для “ситого” суспільства, але її механізми самі собою не можуть виникнути в суспільстві, котре перебуває в перехідному стані, із ринковими реформами, котрі на кожній новій фазі, по суті, стають для соціально та психологічно розбалансованого українського суспільства черговим “шоком” без терапії, із складною та суперечливою адаптацією до правових норм ЄС та Ради Європи, – дає підстави Євросоюзу на дипломатичному паркеті, так би мовити на словах, визнавати за Україною як європейською країною принципове право у такій далекій перспективі, яку з дня сьогоднішнього не розглядіти, стати членом ЄС. На ділі Євросоюз ще на нещодавніх парламентських виборах 2002 р. в Україні був занепокоєний дотриманням демократичної процедури не лише за буквою Закону про вибори, а й за духом.

Визнання за Україною права на європейську перспективу обумовлює прискіпливе спостереження за станом із дотриманням прав людини. Про неблагополучність у цьому плані свідчить хоча б велика кількість звернень громадян України до Європейського суду з прав людини, хо-

ча й досі в нашій країні не діє Закон про виконання його рішень. Це, до речі теж засвідчує факт недостатньої адаптованості національного законодавства до правових імперативів Європейського Союзу.

Отже, починаючи з часів підписання в 1994 р. Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом, ми є свідками не завжди адекватного діалогу між Києвом та політичною столицею об'єднаної Європи – Брюсселем. Євросоюз наголошує на послідовному виконання всіх положень вище названої Угоди, а Україна тим часом фактично до 1999 р. постійно вела мову про потребу переговорів про асоційоване членство в ЄС. Брюссельські бюрократи вбачали в цьому характерну рису національної ментальності – “ставити бричку попереду коня”. Лише у 2000 р. Україна нарешті визнала потребу виконання крок за кроком положень Угоди про партнерство та співробітництво, зокрема в її найважливішій частині – вступі до Світової організації торгівлі. Оскільки визнання помилок є початком їхнього виправлення, діалог між Україною та ЄС став більш продуктивним, а співробітництво ефективнішим.

Проте, досі не вирішено проблему, яку ми назвемо як “укорінення” імперативів європейської інтеграції у суспільній свідомості. “Європейський вибір” ще не став справою кожного. Ще не зроблено розрахунків соціальної ціни участі в європейській інтеграції як для кожного пересічного і непересічного українця, так і для різних соціальних верств. Це вимагає знову повернутись до розгляду українських реалій через призму інтеграційних прагнень, інакше європейський вибір лишатиметься обрієм, йти до якого можна вічно, адже він постійно віддалятиметься.

У посланні президента України Л.Кучми “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки”, мова йде про систему пріоритетних завдань влади, спрямованих на досягнення передумов, необхідних для членства України в ЄС. Насамперед, ці завдання стосуються розв'язання широкого кола економічних проблем. При цьому проблеми політичної “європеїзації” України начебто залишаються між строк цього важливого документу. Але завдання масштабної політичної реформи теж не можна ігнорувати, адже без їхнього вирішення неможливо створити ефективні соціально-політичні механізми досягнення поставлених цілей.

Постановка завдань у цьому контексті по суті ще тільки відбувається. Важливим кроком до вкорінення європейської демократичної політичної традиції в Україні є видання Указу Президента Ук-

раїни від 1 серпня 2002 р. “Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади”. Повсякденна реалізація поставлених завдань по впровадженню “гласності” у суспільно-політичне життя України є найбільш ефективним засобом попередження гіпотетичних “касетних скандалів”. Водночас це є спосіб інформаційного забезпечення проведення справжньої адміністративної реформи, адже на перших роках незалежності України процес державотворення сприймався як творення масштабних бюрократичних структур, які врешті стали суттєвим гальмівним чинником у реалізації системних реформ. Тепер об'єктивна потреба обмеження “монархізму” бюрократії, спроби поставити її під громадський контроль, що є передумовою ефективної боротьби проти корупції, стикається з її запеклим спротивом, по суті адміністративною “партизанською війною”.

Тому однією з найбільш складних проблем забезпечення реалізації європейського вибору лишається здійснення справжньої, а не лише декларативної адміністративної реформи, створення професійного менеджменту, який обслуговуватиме не лише свої кастові інтереси, а й слугуватиме суспільству.

Реалізація концепції європейського вибору буде можливою лише за умови наявності зацікавлених в цьому соціальних прошарків, насамперед, середнього класу. Цьому має сприяти забезпечення сталого економічного зростання, утвердження інноваційної моделі розвитку, соціальна переорієнтація економічної політики. Створенню нових робочих місць має сприяти підтримка малого підприємництва, водночас треба створити платоспроможний попит для пропозиції на внутрішньому ринку товарів та послуг. Досягнення цієї мети може бути забезпечено трансформацією бюджетних ресурсів у чинник ефективного соціально орієнтованого економічного зростання, обмеження боргової залежності держави, підвищення надійності грошової стабілізації⁷.

Але поки що, як засвідчує макроекономічна статистика, що надходить із багатьох джерел, досягнення європейського рівня цін на більшість товарів і послуг в Україні, яке здійснюється в рамках економічної політики так званої “оптимізації цін” у бік їхнього стрімкого зростання, суттєво випереджає повільний процес “європеїзації” рівня життя, говорячи соціальною термінологією минулого сторіччя, широких народних верств, а не лише “нових українців”. До речі, вони вже давно “інтегровані” до тіньових механізмів різних економічних процесів і послідовно вивозять з країни національний

капітал, який є необхідним для розвитку українського народного господарства. При цьому під загрозою опиняється формування власного інвестиційного потенціалу. Навіть за офіційними даними Державної податкової адміністрації доходна частина бюджету наповнюється за рахунок вижимання останніх ресурсів із тієї частини економіки, яка працює прозоро, а інша половина цілком зручно почувається в тіні, формуючи “державу в державі”.

За цих обставин чекати на “ману небесну” іноземних інвестицій, навіть створивши для цього “сприятливий клімат” можна до грецьких календ. Адже витрати на виробництво одиниці товару в Україні з урахуванням її клімату, накладних витрат і т.д. завжди будуть вищими, скажімо за аналогічний рівень віддачі від інвестицій, наприклад, у теплих країнах Південно-Східної Азії. До того ж і робоча сила там значно дешевша, ніж в Україні. Водночас наша країна вже зараз напівлегально експортує свою робочу силу до інших європейських країн, які внаслідок накопичення демографічних проблем потребують притоку відносно дешевої робочої сили, яку не треба забезпечувати соціальним страхуванням, котра готова виконувати брудну роботу за азіатів, але за расовими та культурними ознаками не так дратує місцевих обивателів.

Структура українського національного господарства лишається фактично індустріально-аграрною. Провідні галузі, які формують доходну частину державного бюджету – паливно-енергетичний комплекс, металургія, сільське господарство, реально відчувають конкуренцію з боку європейських виробників. Правда, наприклад, у галузі пошиття одягу Україна за дешевизною послуг вже “конкурує” з азійськими виробниками. Але радіти з цього немає підстав, адже наше господарство в міжнародному розподілі праці таким чином займає нішу “екологічно брудних” виробництв, яку вже відпрацювали “нові індустріальні країни” – так звані азійські тигри.

В цілому, впродовж 90-х рр. ХХ ст. Україна послідовно витіснялась з ринку товарів, на яких вона потенційно могла б бути конкурентом для впливовіших країн. Наприклад, українські металурги вже успішно витісняються з європейських ринків. Із закінченням процесу розширення ЄС та розв'язанням проблеми із аграрними субсидіями для тих же польських фермерів, на спільному сільськогосподарському ринку ЄС фактично не залишиться місця для українських товарів. По суті своїй позиції Україна спромоглася захистити лише на сегменті ринку озброєнь, де з радянських часів український військово-промисловий комплекс займав провідні позиції, і космічних технологій, та і то важ-

ко сказати, чи на довго. Адже конкуренція відбувається й надалі здійснюватиметься не за критеріями дешевизни та якості, а за принципами відвертого протекціонізму.

До речі, в зв'язку з цим не зовсім зрозумілими є шляхи досягнення завдань, проголошених у розділі VII "Стратегія розвитку внутрішнього ринку та реального сектору економіки" (див. концепцію "Європейський вибір"). Зокрема, створення ефективних механізмів захисту внутрішнього ринку після вступу до Світової організації торгівлі може лишитись на папері. Це ж стосується і формування внутрішнього ринку високих технологій. Коштів на розвиток фундаментальних досліджень у нас як завжди немає, а купувати монопольні патенти за правилами СОТ у високорозвинутих країн буде досить накладно. Україна може претендувати на гідне місце в європейській співдружності країн лише тоді, коли (і якщо!) вона опанує найскладніший інноваційний шлях науково-технічного розвитку, підвалини якого мають бути закладені вже на старті політики економічного зростання. Без власних високих технологій, диверсифікованої науки та індустрії країна не здатна мати висококваліфіковані кадри, передову інтелігенцію, не зможе розвивати сучасні комунікації, користуватися новітніми інформаційними системами.

Отже, без розв'язання стратегічних завдань макроекономічної політики, без інтеграції науки й освіти з виробничим потенціалом і зростання інтелектуального потенціалу нації в цілому, без інтенсивного розвитку внутрішнього ринку та реального сектору економіки нам загрожує не лише перетворення в сировинний придаток розвинутих держав світу, але й під загрозою опиниться і реалізація завдань соціальної політики.

Подивимось на проблеми виділених у доповіді трьох основних реформ – пенсійної, системи охорони здоров'я та житлово-комунальної. Правда, при цього чомусь за кадром залишилась освітня реформа, яка в основному і формує ступінь якості людського потенціалу країни. Але повернемось до трьох ключових соціальних проблем, які формують рівень життя – соціального забезпечення, медичного страхування та утримання житла.

Подальше загострення демографічних проблем з кожним роком ускладнюватиме проведення пенсійної реформи. При цьому створення фондів пенсійного страхування на фоні нещодавньої трагової епопеї, краху банку "Україна" і т.д. виглядає спробою створення додаткового джерела легкого накопичення грошей, які врешті можуть опинитись на офшорних рахунках. Поки що жодні державні гарантії, після

всього пережитого вкладниками за часів незалежності України, реально не можуть застрахувати фінансовий ризик інвестування працюючими свого пенсійного майбутнього. До речі, навіть у благополучних США крах здавалося б надійних фірм, чиї акції купувалися пенсійними фондами, спричинив втечу від цього виду страхування. Говорячи про розвиток системи медичного страхування, теж слід пам'ятати, що середнього класу, який у тій же Німеччині формує ліву частку доходів медичних кас, в Україні немає. Як, знову таки, фактично відсутня довіра до будь-яких фінансових установ, які наполегливо рекламують ідею делегування індивідуального права користування грошами своєрідним трастам.

Не менш соціально вибухонебезпечною, ніж пенсійна та медична, виглядає житлово-комунальна реформа. Декілька хвиль “оптимізації” цін на комунальні послуги вже переконали громадян, що в умовах монополії ЖЕКів ці гроші врешті обслуговують саму цю систему. Навіть вся інфраструктура постачання гарячої води, опалення, тощо все ще орієнтована на общинні “комуністичні принципи споживання”. Правда, в Україні вже є сумний досвід зимового заморожування цілих містечок, навіть у вугільнодобувному Донбасі. За нинішнього рівня доходів більшості населення проведення житлово-комунальної реформи за рецептами “шокової терапії” виглядатиме як стрибок через прірву без страхової сітки.

Наприкінці зупинимось на “хронологічному плані” реалізації концепції “Європейського вибору”. Здається, що він не зовсім враховує чинник логіки іманентного процесу розвитку Європейського Союзу.

Протягом 2003 р. передбачено набуття Україною членства в СОТ. Але при цьому парламент не провів досі контролю ходу відповідних переговорів, а отже, ратифікація цього рішення може затягнутися. На 2003-2004 рр. заплановано підписання Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі. Але саме на цей час розраховано реальне розширення ЄС, у якого справи так швидко навряд чи дійдуть до угод з Україною. У разі зсування цього терміну на декілька років також треба враховувати, що ратифікація цих угод вже не ЄС 15 країн-членів, а розширеним Євросоюзом відбуватиметься мінімум два-три роки. На 2002-2007 р. передбачено приведення законодавства України у відповідність до законодавства ЄС у пріоритетних сферах. Але досвід країн, які проводять переговори про вступ до ЄС засвідчує, що для Євросоюзу “пріоритетними” водночас є всі 29 пунктів переговорів від зовнішньої безпеки до екологічних стандартів. Звичайно, повне виконання гіпотетичної Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, та

копенгагенських критеріїв членства в ЄС протягом 2007-2011 рр. цілком залежить від України. Якщо це станеться, це буде справжнє українське диво, перше в ХХІ столітті. Адже, наблизившись певною мірою до Європи у своїх зовнішньополітичних прагненнях, ми практично віддалилися від тієї ж Європи за ознаками свого внутрішньополітичного поступу. Наблизившись до “Європи інституцій” ми дуже помітно відсторонилися від реально існуючої і швидко прогресуючої “Європи громадян” (за визначенням президента Франції Жака Ширака). Це красномовно підтверджують деякі узагальнюючі порівняльні оцінки національного економічного та соціального розвитку: наприклад, за т.з. індексом людського розвитку Україна посідає 78 місце в світі.

Взагалі внутрішні процеси розвитку незалежної України в умовах посилення глобалізаційних процесів постійно стикаються із проблемами захисту національного суверенітету, відродження національної ідентичності, формування історичної перспективи національної державності, коли в тому ж ЄС мова вже йде про делегування суверенітету на наднаціональний рівень. В зв'язку з цим треба звернути увагу на інші тенденції, адже не з політичної, а з суто наукової точки зору будь-яка “безальтернативність” виглядає методологічно помилковою.

Спробуємо розібратись, наприклад, в тому, чому такі багаті та благополучні європейські країни як Швейцарія та Норвегія, незважаючи на досить потужний політичний тиск з боку ЄС, поки що не бажають вступати під синьо-зірковий прапор. Їхнє багатство, створене швейцарцями на банківській таємниці, а норвежцями на нафті Північного моря, все ще дозволяє відчувати свою самодостатність.

У разі реалізації наших сподівань на досягнення високого рівня критеріїв відповідності умовам членства в ЄС неминуче постане питання, чи треба буде вже багатій Україні підпорядковуватись директивам Брюсселя, або доцільніше буде залишити суверенітет за національною владою. Звичайно це питання поки що звучить суто гіпотетично, але починати шукати відповідь на нього треба вже зараз.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Див.: Європа вчора, сьогодні, завтра / Под ред. Н.П.Шмелева. – М., 2002; Европейский союз на пороге ХХІ века: выбор стратегии развития / Под ред. Ю.А.Борко и О.В.Бурториной. – М., 2001; Копійка В.В. Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу: Монографія. – Київ, 2002.

- ² Європейський вибір: Виступ Президента України Л.Д.Кучми у Верховній Раді України 18 червня 2002 року. Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2002.
- ³ Гуменюк Б.І. Європейський та євроатлантичний вибір України // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К., 2002. – Вип. 33. – С. 166-170.
- ⁴ Гончаренко О.М. Вступаючи на європейський шлях. Проблеми та перспективи євроатлантичної інтеграції України // Політика і час. – 2002. – № 11. – С. 33-37.
- ⁵ Голос України. – 2002. – 10 серпня.
- ⁶ Голос України. – 2002. – 06 серпня.
- ⁷ Лещенко Л.О. Політичні, економічні та стратегічні чинники Європейського вибору України // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К., 2002. – Вип. 19. – С. 152-157.

Надійшла до редакції 24.12.2002